

Aşırılıkçı Düşünce Biçimi Ölçeği Türkçe Uyarlama Çalışması

The Turkish Adaptation Study of the Militant Extremist Mindset

¹Merve KARABURUN^a, ²Faruk AŞICIOĞLU^b

^aİstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE

^bİstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Tıp Bilimleri ABD, İstanbul, TÜRKİYE

ÖZET Amaç: Psikologlar, radikalizm ve terörle ilişkili aşırılıkçı bireylerin psikolojik alt yapısını ve özelliklerini anlamaya ve tanımlamaya çalışmış, bu bireylerde psikopatoloji veya ruhsal bozuklukların yaygın olduğunu bulmuşlardır. Psikolog Dr.Stankov ve ark. bu bulgulardan hareketle bireylerin ve/veya grupların aşırılıkçı düşünce biçimlerini çeşitli eksenlerde değerlendirmeye olanak sağlayacak “aşırılıkçı düşünce biçimi” (militant extremist mindset) ölçeğini geliştirmiştir. Ölçek, kişinin militan aşırılığın prototip eğilimlerine uygunluğunu ölçme, hangi bireylerin/grupların şiddete eğilimli olacağını önceden tahmin etme ve teröre yakın bireyleri/grupları tespit etme amacıyla geliştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı, “aşırılıkçı düşünce biçimi ölçeği”nin (militant extremist mindset) Türkçe uyarlama çalışmasının yapılmasıdır. Ölçek ile bireylerin, militan aşırılığın prototip eğilimlerine uygunluğunu ölçmek ve hangi grupların şiddete eğilimli olacağını tahmin etmek ve teröre yakın grupları tespit etmektir. **Gereç ve Yöntemler:** Çalışmaya, 18-72 yaşları arasında 285 kadın ve 215 erkek olmak üzere toplam 500 kişi katılmıştır. Ölçeğin dil geçerliliği; grup çeviri yöntemi, içerik/kapsam geçerliliği; Davis tekniği, yapı/kavram geçerliliği ise açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizi; Cronbach alfa katsayısı, madde-toplam korelasyon puanları, test-tekrar test analizi ile yapılmıştır. **Bulgular:** DFA analizinde maddelerin 4 faktör tarafından temsil edildiği belirlenmiştir. Model uyum indeksleri olan İyi Uyum İndeksi [Goodness of Fit Index (GFI)]=0,94, Düzeltilmiş İyi Uyum İndeksi [Ad-justed Goodness of Fit Index (AGFI)]=0,92, Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü [Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)]=0,05, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi [Comparative Fit Index (CFI)]=0,89 olarak hesaplanmıştır. İç tutarlılık için Cronbach alfa değeri 0,67-0,86 arasındadır. Tüm maddeler ile ölçek puanı arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. **Sonuç:** Türkçeye çevirisi yapılan formdan elde edilen değerler, “Aşırılıkçı Düşünce Biçimi Ölçeği”nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT Objective: Psychologists have found that psychopathology or mental disorders are common in these individuals who have attempted to understand and describe the psychological background and characteristics of extremist individuals related to radicalism and terrorism. Based on these findings, psychologist Dr. Stankov and colleagues developed the “militant extremist mindset” scale, which will enable individuals and groups to evaluate the extremist ways of thinking in various axes. The scale was developed to measure the suitability of the militant extremism to the prototype tendencies, to predict which individuals/groups will be prone to violence, and to identify individuals or groups prone to terrorism. The aim of this study is to adopt “militant extremist mindset” into Turkish and to examine the scale's psychometric properties. **Material and Methods:** A total of 500 people, 285 females and 215 males aged between 18-72 years, participated in the study. Language validity of the scale; group translation method, content validity; Davis technique and construct/ concept validity were made with explanatory factor analysis and confirmatory factor analysis (CFA). Reliability analysis of the scale; Cronbach's alpha coefficient, item-total correlation scores, and test-retest analysis. **Results:** In the analysis of the CFA, it shows the priority of four factors. Model fit indexes were calculated as Goodness of Fit Index (GFI)=0.94, Ad-justed Goodness of Fit Index (AGFI)=0.92, Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)=0.05, Comparative Fit Index (CFI)=0.89. Cronbach alpha value is between 0.67-0.86. **Conclusion:** This study shows that the values obtained from the form translated into Turkish show that the “militant extremist mindset” is a valid and reliable measurement device.

Anahtar Kelimeler: Adli bilimler; geçerlilik ve güvenilirlik; şiddet; terör

Keywords: Forensic sciences; reliability and validity; violence; terrorism

Psikologlar, uzun zamandır terörle ilişkili bireylerin psikolojik alt yapısını ve özelliklerini anlama ve tanımlamaya çalışmaktadır.¹⁻³ Bir kişinin terör faaliyetlerine, özellikle de sivillere yönelik şiddeti destekleyen inanç ve davranışları benimsemeye yakın

oluşunu, bunun nasıl ve neden olduğunu anlamak çok zordur. 1960'lı yılların sonlarından bugüne kadar yapılan çalışmalar; çeşitli kişisel, kişiler arası, sosyo-kültürel ve hatta devletler arası etkileri analiz ederek bu sorulara cevap aramaya çalışmıştır.^{2,3}

Correspondence: Merve KARABURUN

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE/TURKEY

E-mail: mervekarakaburun@gmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences.

Received: 07 May 2020

Received in revised form: 07 Sep 2020

Accepted: 08 Sep 2020

Available online: 31 Dec 2020

2619-9459 / Copyright © 2021 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Psikoloji alanında terör üzerine çalışan araştırmacılar, terörizm ile belirgin bir şekilde ilişkili olan psikopatolojilerin bazı zihinsel ve kişilik anomalilerini yansıtmaları gerektiğini varsayarak, bireysel davranışlara odaklanılmasını önermiştir.⁴ Bu düşünce, bazı araştırmacıları klinik çalışmalara yöneltmiş ve teröristlerin ortak özelliklerini ve profillerini belirlemeye yönelik çok sayıda girişim başlatmıştır.⁵⁻⁷ Yapılan bu çalışmalar, teröristler arasında psikopatoloji veya ruhsal bozuklukların yaygın olduğunu göstermiştir.^{8,9}

Antisosyal kişilik bozukluğu ile terörizmin beraber ele alındığı araştırmalarda, patolojinin genel olarak siyasi terörle bağlantılı en belirgin zihinsel bozukluk olduğu bilgisi verilmektedir.¹⁰

Pearce, teröristi “aşırı kişiliğiyle yaşamında yanlış giden her şey için dışsal bir odak noktası oluşturabilen ve belirli bir nedeni öne sürerek, eyleme geçen agresif bir psikopat” olarak tanımlamıştır.¹¹

Millon, narsist ve antisosyal kişilik bozuklukları arasında klinik benzerlikler olduğunu ve her 2 bozukluğa sahip kişinin de bağımsızlıklarını korumak için öfkeyle hareket ettiklerini belirtmiştir. Bu 2 bozukluk, bir arada bulunabilmektedir. Böyle bir durumda narsist kişilik, marjinalleşip toplumdaki dışlanmış olma durumunu ve belirgin biçimdeki empati eksikliğini, saldırganlık ve şiddet gibi antisosyal kişiliği ile dışa vurur.¹² Bu kişilikler için kendi bağımsızlıklarını belirlemek ve bunu korumak önemlidir. Onlar için güç ve prestij, başkalarından bekledikleri düşmanlık, hile ve mağduriyete karşı koyma aracıdır. Teröristlerle ve onların davalarıyla hiçbir ilgisi olmayan sivillerin, çoğu zaman terörist saldırılarda kasıtlı olarak hedef alınması bunun iyi bir örneğidir. Savaşta bile korunan kadın ve çocuklar, teröristler için öncelikli hedefdir. Böylesi derin bir empati eksikliği, hem antisosyal hem de narsistik kişiliğin bir özelliği olarak görülmektedir.¹³ Hassel’e göre narsistik kişilik, özellikle terörist liderler arasında oldukça yaygındır. Narsist kişi, diğerlerinde itaat ve hayranlık duygusu uyandırmaktadır.¹⁴

Millon’a göre paranoid kişilikler de terör faaliyetlerine eğilimlidir. Terörist faaliyette bulunan paranoid kişilikler güvenliklerini sağlamak, güçlerinin zayıflamasını önlemek ve başkalarını kontrol etmek

için çok büyük zahmetlere katlanmaktadır. Başkalarının acılarına karşı acımasız, duyarsız ve anlayışsızdırlar. Çaresizlik ve yetersizlik duygularını harekete geçiren veya hareket özgürlüklerini sınırlandıran bir durumda, ani ve sert bir karşı saldırıda bulunabilmektedirler.¹²⁻¹⁴

Paranoyak-narsist karma kişilik psikotik yanılsamalarla terör faaliyetleri gerçekleştirebilmektedir. Bu tip kişilikler, dünyayı kurtarma ve yeni toplumlar yaratma hezeyanına kapılabilmektedir. Bunu gerçekleştirmek için kendilerine terörist liderler yaratırlar ve kurmak istedikleri yeni düzeni tarif eden detaylı manifestoları vardır.¹²⁻¹⁴

Terörist davranış ile bağlantılı bir diğer kişilik tipi ise antisosyal-paranoyak karma kişiliktir. Bu kişilik; güç oryantasyonu, başkalarına karşı güvensizlik, savaççı ve göz korkutucu davranış ile karakterizedir. Güce yönelimli, güvensiz ve kavgacıdırlar. İntikam duyguları yoğundur ve manipülatiftirler. Bağımsızlıklarını yitirmekten korkarlar.¹²⁻¹⁴

Radikalleşme, aşırıçılık, fundamentalizm gibi süreçleri araştıran bilimsel çalışmaların çoğu, bu kavramlardan ve bağlamlarından ziyade sonucu olan terörizme odaklanmaktadır. Bir başka deyişle radikalleşmeyle ilgili bulgular, şiddet içermeyen radikalleşmenin aksine şiddet içeren radikalleşmeyle ilgilidir. Bu sebeple mevcut çalışmalar, aşırıçılığın önlenmesinde uygulanabilecek müdahale programları için sınırlı bulgulara sahiptir.¹⁵

Genel anlamda literatürde aşırıçılığın radikalleşmesi, sosyolojik bakış açısı ile tartışılmakta ve bu tartışmalarda bireylerin yetiştirildiği dinî ve sosyal ortamlara odaklanılmaktadır. Aşırıçılık faaliyetinin psikolojik açıklamaları nadir olarak araştırılmıştır. Oysa kişisel eğilimler, duygular ve inançlar insanların radikalleşme nedenlerini açıklamakta belirleyici bir rol oynayabilmektedir.^{16,17} Çalışmaların büyük kısmı, sorunun altında yatan kaynağı ele almamakta ve risk altındaki bireyleri belirleyecek bir araç sunmamaktadır. Bu durum, radikalleşme riski taşıyan bireyleri belirlemek için bilimsel bir araca olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.^{16,17}

Stankov ve ark. tarafından geliştirilen “aşırıçılık düşünce biçimi ölçeği (ADBÖ)”, bireylerin ve/veya grupların aşırıçılık yanlısı düşünce biçimlerini çeşitli

eksenlerde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Aşırı-militan zihniyetin anlaşılması, bilinen militan-aşırı grupların düşünce biçimleri ve motivasyonlarını anlamamıza yardımcı olacaktır. Aynı zamanda kişinin, militan aşırılığın prototip eğilimlerine uygunluğunu ölçmesini sağlayarak, hangi bireylerin ve grupların şiddete eğilimli olacağını tahmin etmemizi ve teröre yatkın grupları tespit etmemizi kolaylaştıracaktır.¹⁷ Türkiye’de, aşırılıkçı düşünce biçimlerini güvenilir ve geçerli bir biçimde ölçmemizi sağlayacak bir ölçme aracı mevcut değildir. Bu çalışma ile Türkçe literatürde mevcut olmayan bir ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılarak, alanyazınımıza katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

ÇEVİRİ ÇALIŞMASI

Ölçek çevirisi için grup çeviri yöntemi esas alınmıştır.¹¹ Çeviri; alanda çalışan, ana dili Türkçe olan ve iyi derecede İngilizce bilen 8 uzman tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Formlar arası farklılıklar, araştırmacılar tarafından değerlendirilerek tek bir form hâline getirilmiştir. Uygulamadan önce İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Etik Kurulundan 86669574-302.14.06 sayı ile izin alınmıştır. Çalışma Helsinki Deklarasyonu Prensipleri’ne uygun olarak yapılmıştır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan formda; yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumu vb. demografik bilgiler sorulmuştur. Katılımcılarla “bilgilendirilmiş onam formu”da paylaşılmıştır.

Militant Extremist Mindset Scale

Psikolog Dr. Stankov ve ark. tarafından geliştirilen ölçekte zihniyet (mindset) terimi; “bir kişinin durumlara verdiği tepkileri ve yorumlarını önceden belirleyen sabit bir zihinsel tutum veya eğilim” olarak belirtilmiş ve bu çalışma için terim; “kolaylaştırıcı koşullar altında mobilize olma eğiliminde olan bir inanç, duygu, düşünce ve motivasyon modeli” olarak tanımlanmıştır.¹⁷

Ölçekte, terörizmden (terrorism) ziyade şiddet içeren aşırılıkçılık (violent extremism) ifadesinin üzerinde durulmuş, böylece teröristlerin faaliyetlerinden

çok onların hem bilişsel (aşırılıkçılık) hem de davranışsal (şiddet) özellikleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu yaklaşımla 5 boyutlu bir aşırılıkçı düşünme modeli oluşturulmuştur.¹⁷

Orijinal çalışmada aşırılıkçı düşünme biçimleri 43 madde ve çatışma etkisi ise 4 maddede ölçülmüştür. Boyutlar; şiddet yanlılığı (10 madde), mazeret-tarısal güç inancı (TGİ) (7 madde), mazeret-ütopyacılık (8 madde), Batı’ya yönelik tutumlar (BYT) (8 madde), berbat dünya inancı (BDİ) (6 madde) ve çatışma etkisidir (4 ifade). Her ifade, 5 puanlık Likert ölçeği ile ölçülmüştür (1=kesinlikle katılmıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum).¹⁷

Çalışmanın analizleri açıklayıcı faktör analizi (AFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA), yapısal eşitlik modellemesi analizleri ile yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda 6 faktörlü bir yapı beklenirken, 5 faktörlü bir yapının ölçek için daha uygun olacağına karar verilmiştir.¹⁷

Faktör 1

Şiddet Yanlılığı: Dogmatizme ve otoriterliğe benzeyen, değiştirilmesinin zor olduğu bilinen sosyal bir tutumdur. Bu faktörde, şiddeti kabul etme, gerekçelendirme ve hatta şiddet savunuculuğunun derecesi ölçülmüştür.¹⁷

Faktör 2

Bahane-Tarısal Güç İnancı: Bu boyut, daha yüksek ahlaki ilkelere ve doğaüstü güçlere hitap eden ve bu nedenle şiddet içeren eylemlerin arkasındaki asıl motivasyonu anlaşılır kılmaya çalışan bir bahane bileşenidir.¹⁷

Faktör 3

Bahane-Ütopyacılık: Bu bileşen, insanların ahlaki bir otoriteyi öne sürerek, en kötü düşünce ve davranışları bile yasallaştırmaları ve bir bahaneye sığınmaları olarak yorumlanmaktadır.¹⁷

Faktör 4

Kin (Berbat Dünya İnancı-Batı’ya Yönelik Tutumlar): Bu boyutta kin, sadece kişiyi etkileyen içsel psikolojik bir süreç değildir, aynı zamanda dışarıdan gelen tehditler ile biçimlenen mutsuzluk ve korku yaratan bir durumdur. Bu noktada, eğitim durumu ve medya önemli bir rol oynar.¹⁷

Faktör 5

Çatışma Etkisi: Bu boyut için Sırların, Arnavutların ve Boşnakların birbirlerine karşı duygularını değerlendirmek üzere 4 madde belirlenmiştir.¹⁷

İSTATİSTİKSEL ANALİZ

Çalışmanın istatistiksel analizleri, SPSS 24.0 (Statistical Package for Social Sciences) ve SPSS AMOS 22.0 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Veriler SPSS istatistik programına girildikten sonra veri analizinde öncelikle frekans değerlerine bakılmıştır. Örneklemin betimleyici istatistiklerine dair ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde analizleri yapılmıştır. Ölçeğin içerik/kapsam geçerliği Davis tekniği, yapı/kavram geçerliği ise AFA ve DFA ile yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığı için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Maddelerin, ölçmesi istenilen yapıyı ölçme dereceleri ve ölçmedeki etkinliklerini belirleme amacıyla ölçek maddelerinden alınan puanlar ile ölçek toplam puanları arasındaki ilişkiye, madde toplam puan korelasyonları ile bakılmıştır. Ölçeğin kararlılığına da test-tekrar test yöntemi ile bakılmıştır.

BULGULAR

KATILIMCILAR

Çalışmaya 18-72 yaşları arasında (33,37±11,58 yıl), 285 (%57,0) kadın, 215 (%43,0) erkek olmak üzere toplam 500 kişi katılmıştır. Katılımcıların 256 (%51,2)'si evli, 215 (%43,0)'i bekâr, 15 (%3,0)'i boşanmış, 3 (%0,6)'ü okuryazar, 31 (%6,2)'i ilkökul, 24 (%6,8)'ü ortaokul, 59 (%11,8)'u lise, 298 (%59,2)'i önlisans ve lisans mezunu, 85 (%16,0)'i yüksek lisans ve doktora mezunu, 152 (%30,4)'si düşük, 226 (%45,6)'sı orta ve 122 (%2,4)'si de kendini yüksek gelir grubunda tanımlayan kişilerden oluşmuştur.

İÇERİK/KAPSAM GEÇERLİĞİ

Davis tekniğine göre yapılmış olan kapsam geçerliği değerlendirmesinde tüm maddeler, 0,80-1,00 arası değer almıştır. Ölçeğin kapsam geçerlik indeks puanı 0,954'tür.

YAPI/KAVRAM GEÇERLİĞİ

Çalışmanın verileri, SPSS 24 programında önce AFA ile daha sonra da AMOS programında DFA ile test

edilmiştir. Veriler, Temel Bileşenler Faktör Analizine uygunluk açısından Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleriyle incelenmiş; KMO=0,81, Bartlett küresellik test sonucu $\chi^2(528)=10245,84$ ($p<0,001$) olarak bulunmuştur.

Testin, ilk AFA sonucunda açıklanan varyans %38,52'dir. Faktör yükü 0,50 altında kalan maddeler ölçekten çıkarılarak, faktör analizi tekrarlanmıştır. Tekrarlanan faktör analizi sonucu **Tablo 1**'de verilmiştir. Buna göre; maksimum Likelihood faktör analizine uygunluk açısından KMO ve Bartlett testleriyle incelenmiş; KMO=0,83, Bartlett küresellik test sonucu $\chi^2(465)=7830,60$ ($p<0,001$), açıklanan varyans %56,54 olarak bulunmuştur.

SPSS AMOS 22.0 programında hesaplanan DFA sonuçlarına göre İyi Uyum İndeksi (Goodness of Fit Index (GFI)) 0,94, Düzeltilmiş İyi Uyum İndeksi [Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)] 0,92, Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü [Root Mean Square Residual (SRMR)] 0,04, Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü [Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)] 0,05 ve Karşılaştırmalı Uyum İndeksi [Comparative Fit Index (CFI)] 0,89 olarak bulunmuştur (**Tablo 2**).

Şekil 1'de, ADBÖ'nün alt boyutları ve maddelerin faktör yükleri Path diyagramı şeklinde verilmiştir. Maddelerin faktör yükleri; şiddet yanlılığı alt boyutu için 0,45-0,84, bahane (TİG) alt boyutu için 0,64-0,84, bahane (ütopyacılık) alt boyutu için 0,42-0,63, kin (BDİ/BYT) alt boyutu için 0,45-0,82 arasında değişmektedir. Bütün maddelerin faktör yükleri, bağlı oldukları faktör içerisinde anlamlılık göstermektedir ($p<0,001$).

GÜVENİLİRLİK ANALİZLERİ

Ölçekte bulunan maddelerin toplam korelasyonu 0,34-0,78 arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirliğine bakıldığında; şiddet yanlılığı alt boyutu 0,838; bahane (TİG) alt boyutu 0,843; bahane (ütopyacılık) alt boyutu 0,643; kin (BDİ-BYT) alt boyutu 0,867'dir (**Tablo 3**).

Ölçeğin toplam puanları ile boyutların toplam puanları arasındaki korelasyon; şiddet yanlılığı boyutu için 0,43; bahane (TİG) boyutu için 0,64; bahane (ütopyacılık) boyutu için 0,54; kin

TABLO 1: ADBÖ AFA sonuçları.	
Maddeler	Faktör yükleri
Şiddet yanlılığı	
1.Gençlerin kendilerini ve toplumlarını kurtarabilmesinin tek yolu silahlı mücadeledir.	0,580
2.İyi bir insan, herhangi bir insanı öldürmekten kaçınmak zorundadır.	0,517
3.İntikam amacı ile insan öldürülebilir ve bu doğru bir eylemdir.	0,690
4.Şiddet kullanıldığında sorunlar çözülmüyorsa bunun nedeni şiddetin gücünün yeterli olmamasıdır.	0,863
5.Düşmanlarımıza ders vermenin tek yolu, hayatlarını tehdit etmek ve onlara acı çekirtmektir.	0,752
6.Düşmanlarımızın çocukları akrep gibidir ve büyümeden ezilmeleri gerekebilir.	0,825
7.Savaş, kurtuluşun başlangıcıdır.	0,556
Bahane-(TGI)	
8.Zor bir duruma düştüğünde, doğaüstü güçlere sahip olduğunu düşündüğü bir insandan yardım bekleyen bir kişinin aptal olduğu düşünülebilir.	0,688
9.Ahirete inananlar güzel mükâfatlar alırlar.	0,845
10.Öldükten sonra yaşama inanmam.	0,731
11.Bu hayatta çekilen tüm acılar, ölümden sonra tadılacak sonsuz zevklerin yanında küçük kalır.	0,762
12.Allah'tan yetki aldığı söylenen birinin deli olduğu düşünülebilir.	0,649
13.Çok kritik bir anda ilahi bir güç, halkımıza yardım etmek için devreye girecektir.	0,587
Bahane-(Ütopyacılık)	
14.İçinde bulunduğum grubumun kaderinde önemli işleri başarmak var.	0,517
15.Bütün insanlar bir gün doğru yolu bulacaktır.	0,509
16.Açgözlülük ve bencillikten arınmış insanların çoğalacağına inanıyorum.	0,516
17.Tavizsiz fikirleri ve cesur davranışlarıyla hayatımı anlamlı ve yaşamaya değer kılan bir grup insan var.	0,504
18.İçinde bulunduğum grubumun üyeleri arasındaki kopmaz bağ, başarmak istediğimiz yüce hedeflerle mühürlenmiştir.	0,606
Kin-BDİ/BYT	
19.Batılı ülkeler, orduları ve maşa olarak kullandıkları gruplarla, başka insanların hayatlarına ve vatanlarına yerleştiler.	0,678
20.Batı; saldırgan bir tavırla dünyayı kontrol altında tutmaya, kaynakları sömürmeye ve kendi ürettiği ürünlerini satmak için diğer ülkeleri bir pazar olarak kullanmaya devam ediyor.	0,741
21.Batı; ahlak ve değer yoksunluğu, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, AIDS salgını gibi bozucu durumlarla karşı karşıyadır.	0,510
22.Terör, her gün birçok Batılı ülke tarafından ekonomik baskı, haksız işkence ve yargısız infaz şeklinde yapılıyor.	0,569
23.Batı, ileri bilim ve teknolojisini insanlığın refahı için değil, geliştirdiği silahlarla, yeryüzünü ve insanlığı yok etmek için kullanmaktadır.	0,639
24.Batılı liderler halklarını, gelişmemiş ülkelerin dünyanın kanseri olduğuna ve bu yüzden onların yok edilmesi gerektiğine inandırır.	0,504
25.Batı'nın, gelişmemiş ülkelere karşı tarif edilemez bir nefretinin olduğu açıktır.	0,564
26.İnsan ırkı büyük bir felaketin eşiğinde durmaktadır.	0,564
27.Ekonomiyi yöneten büyük şirketler halklara kötülük yapmaktadır.	0,539
28.Dünya, yıkıma doğru gidiyor.	0,561
29.Halkımız tehlikede, herkes bizi bölmeye ve bize zarar vermeye çalışıyor.	0,508
30.Günümüz dünyası aşırı güç ve sefil bir durumdadır.	0,547

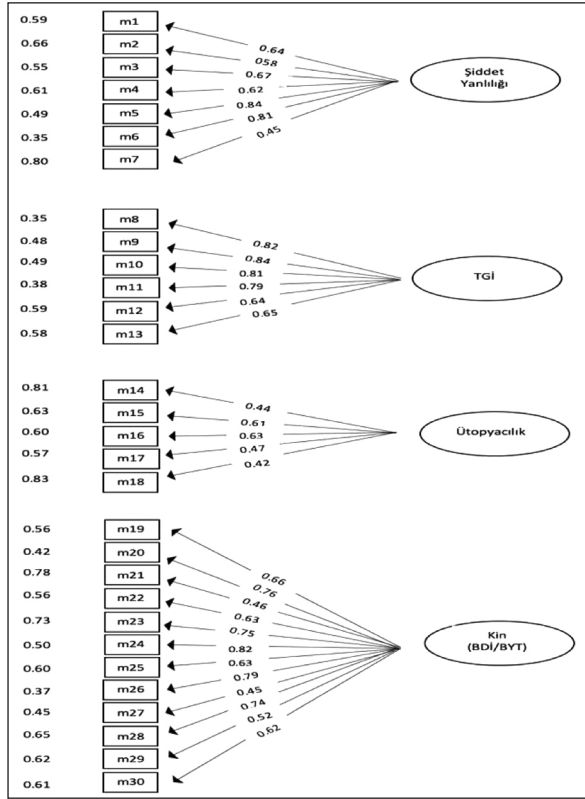
ADBÖ: Aşırılıkçı düşünce biçimi ölçeği; TGI: Tanrısal güç inancı; BDİ: Berbat dünya inancı, BYT: Batı'ya yönelik tutumlar.

TABLO 2: ADBÖ'nün doğrulayıcı factor analizi sonuçları.	
Uyum indeksleri	Ölçüm değeri
χ^2/sd (Minimum Uyum Fonksiyon)	2,39
GFI (İyi Uyum İndeksi)	0,94
AGFI (Düzeltilmiş İyi Uyum İndeksi)	0,92
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	0,89
SRMR (Standartlaştırılmış Ortalama Karekök)	0,04
RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü)	0,05

ADBÖ: Aşırılıkçı düşünce biçimi ölçeği.

(BDİ/BYT) boyutu için 0,79 olarak hesaplanmıştır (Tablo 4).

Ölçek, test-tekrar test güvenilirlik çalışması için 21 gün sonra 150 kişilik gruba tekrar uygulanmıştır. Uygulama sonucunda ölçek güvenilirlik katsayısı 0,98 olarak bulunmuştur. Güvenilirlik katsayıları alt boyutlarında; şiddet yanlılığı alt boyutu için 0,98; bahane (TGI) alt boyutu için 0,97; bahane (ütopyacılık) alt boyutu için 0,96; kin (BDİ/BYT) alt boyutu için 0,98'dir (Tablo 5).

ŞEKİL 1: Doğrulayıcı faktör analizi Path diyagramı.

Çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin, ADBÖ şiddet yanlılığı alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(298)=2,178$; $p<0,05$. Erkeklerin şiddet yanlılığı faktörü toplam puan ortalaması, kadınların şiddet yanlılığı faktörü toplam puan ortalamasından daha yüksektir (Tablo 6).

Çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin, ADBÖ bahane (TGI) alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(298)=7,413$; $p<0,05$. Kadınların bahane (TGI) toplam puan ortalaması, erkeklerin bahane (TGI) faktörü toplam puan ortalamasından daha yüksektir (Tablo 6).

Çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin, ADBÖ bahane (ütopycılık) alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(298)=3,960$; $p<0,05$. Kadınların bahane (ütopycılık) toplam puan ortalaması, erkeklerin bahane (ütopycılık) faktörü toplam puan ortalamasından daha yüksektir (Tablo 6).

Çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin, ADBÖ kin (BDİ/BYT) alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(298)=6,359$; $p<0,05$. Kadınların kin (BDİ/BYT) toplam puan ortalaması, erkeklerin kin (BDİ/BYT) faktörü toplam puan ortalamasından daha yüksektir (Tablo 6).

TABLO 3: ADBÖ'nün madde-toplam puan korelasyonları.

Alt boyut -maddeler	Madde toplam korelasyonları	Madde silindiğinde Cronbach alfa
Şiddet yanlılığı		
Madde 1	0,440	0,830
Madde 2	0,375	0,848
Madde 3	0,641	0,802
Madde 4	0,756	0,781
Madde 5	0,664	0,796
Madde 6	0,738	0,786
Madde 7	0,519	0,820
	Cronbach alfa	0,838
Bahane-TGI		
Madde 8	0,570	0,828
Madde 9	0,789	0,783
Madde 10	0,638	0,815
Madde 11	0,701	0,802
Madde 12	0,515	0,840
Madde 13	0,533	0,834
	Cronbach alfa	0,843
Bahane-Ütopycılık		
Madde 14	0,383	0,587
Madde 15	0,400	0,580
Madde 16	0,365	0,623
Madde 17	0,344	0,608
Madde 18	0,529	0,518
	Cronbach alfa	0,643
Kin-BDİ/BYT		
Madde 19	0,547	0,857
Madde 20	0,657	0,851
Madde 21	0,593	0,854
Madde 22	0,580	0,855
Madde 23	0,714	0,858
Madde 24	0,529	0,857
Madde 25	0,551	0,863
Madde 26	0,450	0,861
Madde 27	0,482	0,863
Madde 28	0,555	0,857
Madde 29	0,508	0,860
Madde 30	0,508	0,860
	Cronbach alfa	0,867

ADBÖ: Aşırılıkçı düşünce biçimi ölçeği; TGI: Tanrısal güç inancı; BDİ: Berbat dünya inancı, BYT: Batı'ya yönelik tutumlar.

TABLO 4: ADBÖ'nün toplam puanları ile boyutların toplam puanları arasındaki korelasyon.

Boyutlar	r değeri
Şiddet yanlılığı	0,79
Bahane (TGI)	0,67
Bahane (ütopyacılık)	0,54
Kin (BDI/BYT)	0,80

*p<0,001- ADBÖ: Aşırılıkçı düşünce biçimi ölçeği; TGI: Tanrısal güç inancı; BDI: Berbat dünya inancı; BYT: Batı'ya yönelik tutumlar.

TABLO 5: ADBÖ'nün test-tekrar test güvenilirliği.

Boyutlar	Test tekrar test puanı
Şiddet yanlılığı	0,98
Bahane (TGI)	0,97
Bahane (ütopyacılık)	0,96
Kin (BDI/BYT)	0,98
Toplam puan	0,98

*p<0,00 - ADBÖ: Aşırılıkçı düşünce biçimi ölçeği; TGI: Tanrısal güç inancı; BDI: Berbat dünya inancı; BYT: Batı'ya yönelik tutumlar.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, Stankov ve ark. tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında, dil geçerliliği çalışmaları için grup geri çeviri yöntemi kullanılmıştır. Ölçeğin, kapsam geçerliliği analizinde “Davis tekniği”nden yararlanılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerlilik indeksi, 0,80 olan sınır değer üzerinde bir değer almış ve ölçe-

ğin kapsam geçerliliğinde yeterli olduğunu göstermiştir.

Dil geçerliliği ve kapsam geçerliliği test edilmiş olan ölçeğin, yapı geçerliliğini test etme aşamasına geçilmiş ve ölçek 500 kişiye uygulanmıştır. Araştırmanın örnekleme oluşturulurken farklı gruplardan eşit ya da eşite yakın sayıda katılımcıya ulaşılarak, homojen bir dağılım elde edilmeye çalışılmıştır.

Yapı geçerliliği için AFA uygulanarak çok sayıda değişkeni ifade eden 43 maddenin faktör yükleri, çalışmanın özgün formunda olduğu gibi 5 boyutta incelenmiştir. Çatışma etkisi olarak adlandırılan ve çalışmanın özgün formunda Sırp, Boşnak ve Arnavutlara uygulanan 5. boyut örneklemimizde çalışmamıştır. Sonrasında veriler, 4 boyutta incelenmiştir. Verilerin boyutları altındaki dağılımlarıyla özgün yapı ile olan benzerlik ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda faktör yükü 0,50 altında kalan maddeler, ölçekten çıkarılmış ve 4 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Maddeler, ölçekten çıkarıldıktan sonra faktör analizi aynı yöntemlerle tekrarlanmış ve sonucu [Tablo 1](#)'de verilmiştir.

Ölçeğin özgün formunda 4 madde, çatışma etkisi adı ile tek bir faktör altında toplanmıştır. Bu maddeler Sırp, Arnavut ve Boşnaklara ayrı ayrı verilmiştir. Bu 3 ayrı millet, siyasi sebeplerle birbirleriyle çatışan milletlerdir.¹⁸ Sırp işgalciler, Sırp, Arnavut ve Boşnakların beraberce yaşadığı Srebrenitsa ve çevresinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da en büyük soykırımı yapmışlardır.¹⁹ Oysa Türkiye'de ortak ulusal kimlik, gruplar arası uyumu güçlendir-

TABLO 6: ADBÖ'nün alt boyut toplam puanlarının cinsiyet grupları açısından farklı gruplar için t-testi analizi karşılaştırma sonuçları.

Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	t	SD	p değeri
Şiddet yanlılığı	Kadın	285	15,31	4,24	2,178	298	0,04
	Erkek	215	16,61	6,42			
Bahane (TGI)	Kadın	285	26,64	4,02	7,413	298	0,00
	Erkek	215	22,15	6,29			
Bahane (ütopyacılık)	Kadın	285	27,24	4,62	3,960	298	0,00
	Erkek	215	25,04	5,01			
Kin (BDI/BYT)	Kadın	285	54,40	7,51	6,359	298	0,00
	Erkek	215	48,07	9,65			

*p<0,005- ADBÖ: Aşırılıkçı düşünce biçimi ölçeği; TGI: Tanrısal güç inancı; BDI: Berbat dünya inancı; BYT: Batı'ya yönelik tutumlar; SS: Standart sapma; SD: Serbestlik derecesi.

mektedir ve herkes için kapsayıcıdır.²⁰ 2006 yılında Konda tarafından yapılan araştırmada, Türkiye’de yaşayan ve farklı etnik kökenlerden gelen kişilere vatandaşlık şartları ile ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcılar, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı için kökenden daha çok, duygu ve inançları önemli görmüş ve %82 oranında Türkiye’yi seviyor olmanın vatandaşlık için şart ve yeterli olduğunu savunmuştur.²¹ Buna göre Türkiyelilik, Türkiye’de bir üst kimlik olarak her etnik kökeni kapsayıcıdır ve çatışma etkisi olarak adlandırılan faktörün örneklemimizde çalışmaması bu sebeple beklenen bir durumdur. Dolayısıyla faktör analizi sonucunda, 4 faktörlü bir yapı karşımıza çıkmıştır. Bu yapı, çatışma etkisi faktörü ve faktör yükü 0,50 altında kalan maddeler çıkarıldığında ölçeğin özgün formu ile uyumlu bir yapıdır. Yapılan DFA analizi sonucu da yapının uyumlu olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin kararlılığına test-tekrar test yöntemi, iç tutarlılık güvenilirliğine ise Cronbach alfa yöntemi ile bakılmıştır. Ölçeğin kararlılığını gösteren test-tekrar test analizi sonucu; 0,98’dir. Bu değere göre ölçeğin oldukça kararlı bir yapıda olduğu görülmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliğini gösteren Cronbach alfa değeri ise 0,84’tür. Bu değere göre de ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu saptanmıştır. Ölçeğin, her bir alt boyutunun Cronbach alfa değerleri incelendiğinde, alt boyutların da iyi ve yüksek derecede güvenilirlik gösterdiği görülmüştür. Ölçeğin madde-toplam korelasyon puanları 0,30 değeri ve üzerinde bulunmuştur. Güvenilirlik analizi sonucunda ölçekten, faktör analizinde çıkarılan maddelerin dışında madde çıkarılmamıştır.

Ölçeğin özgün formu gruplar arası çatışmaları da ölçmektedir. Ancak analizlerimiz, en azından örneklemimizde gruplar arası çatışmayı destekleyecek

veri sunmamaktadır. Bu faktör üzerinde ayrıca çalışılabilir.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan ADBÖ’nün, “çatışma ortamı” faktörü dışında asıl formula benzer özellikler gösterdiği ve ilgili çalışmalarda kullanılabileceği anlaşılmaktadır.

Bilgilendirme

Yazarlar arasında dergi editörünün isminin bulunması nedeniyle, ilgili çalışmanın değerlendirme süreci konuk editör tarafından yürütülmüştür.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: Merve Karaburun, Faruk Aşıcıoğlu; **Tasarım:** Merve Karaburun; **Denetleme/Danışmanlık:** Merve Karaburun, Faruk Aşıcıoğlu; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** Merve Karaburun; **Analiz ve/veya Yorum:** Merve Karaburun; **Kaynak Taraması:** Merve Karaburun; **Makalenin Yazımı:** Merve Karaburun; **Eleştirel İnceleme:** Faruk Aşıcıoğlu, Merve Karaburun; **Kaynaklar ve Fon Sağlama:** Merve Karaburun.

KAYNAKLAR

1. Borum R. Understanding terrorist psychology. *Mental Health Law & Policy Faculty Publications*. 2010;1:1-23.
2. Victoroff J, Kruglanski AW. psychology of Terrorism: Classic and Contemporary Insights. In: Victoroff J, Kruglanski AW, ed. *Book Review*. 1st ed. New York: psychology Press; 2009. p.24-36.
3. Horgan J. What is Terrorism. *The Psychology of Terrorism*. 2nd ed. New York: Routledge; 2005. p.1-20.
4. Schmid AP, Jongman AJ. Theories. *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*. 2nd ed. Amsterdam: Swidoc; 1988. p.87-98.
5. Borum R. Contemporary psychological research on terrorism. *Psychology of Terrorism*. 1st ed. Tampa FL: University of South Florida; 2004. p.32.
6. Crenshaw M. How terrorists think: what psychology can contribute to understanding terrorism. In: Howard LC, ed. *Terrorism: Roots, Impact, Responses*. 1st ed. London: Praeger; 1992. p.71-80.

7. Horgan J. From profile to pathways and roots to routes: perspectives from psychology on radicalization in to terrorism. *American Association of Political and Social Sciences*. 2008;618:80-94. [\[Crossref\]](#)
8. McCauley C. Psychological issues in understanding terrorism and the response to terrorism. In: Stout CE ed. *The Psychology of Terrorism: Theoretical Understandings and Perspectives*. 1st ed. Westport CT: Praeger Publishers; 2002. p.3-29.
9. Sageman M. *The Mujahedin. Understanding Terror Networks*. 1st ed. PA: University of Pennsylvania Press; 2004. p.83. [\[Crossref\]](#)
10. Corrado R. R. A critique of the mental disorder perspective of political terrorism. *International Journal of Law and Psychiatry*. 1981;4(3-4):293-309. [\[Crossref\]](#)
11. Pearce KI. Police negotiations. A new role for the community psychiatrist. *Can Psychiatr Assoc J*. 1977;22(4):171-5. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
12. Millon T. *Disorders of Personality: DSM-III: Axis II*. In: Millon T, eds. *Book Review*. 3rd ed. New York: John Wiley & Sons; 1981. p.943-4.
13. Silke A. Holy warriors: exploring the psychological processes of Jihadi radicalization. *European Journal of Criminology*. 2008;5(1):99-123. [\[Crossref\]](#)
14. Hassel CV. Terror: the crime of the privileged an examination and prognosis. *Studies in Conflict & Terrorism*. 1977;1(1):1-16. [\[Crossref\]](#)
15. Christmann K. Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of the Research Evidence. *Systematic Review*. London: Youth Justice Board; 2012. p.1-73. [\[Link\]](#)
16. Scarcella A, Page R, Furtado V. Terrorism, radicalisation, extremism, authoritarianism and fundamentalism: a systematic review of the quality and psychometric properties of assessments. *PLoS One*. 2016;21;11(12):e0166947. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
17. Stankov L, Knežević G, Petrović B, Mededović J, Lazarević LB. Militant extremist mindset in the volatile Balkan regions. *Journal for Deradicalization*. 2019;19:185-218. [\[Link\]](#)
18. Ayhan H. [Territorial dispute of Kosovo under the Albanian and the serb arguments]. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2010;23:73-86. [\[Link\]](#)
19. Alp İ. [Srebrenica Genocide (July 1995)]. *Avrasya Etüdüleri*. 2017;52(2):127-71. [\[Link\]](#)
20. Bilali R. The downsides of national identification for minority groups in intergroup conflicts in assimilationist societies. *British Journal of Social Psychology*. 2014;53(1):21-38. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
21. Konda Araştırma ve Danışmanlık. Biz kimiz? Toplumsal yapı araştırması. *Konda Araştırma Raporu*. 2006;1:1-55. [\[Link\]](#)